

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αυτό το βιβλίο περιγράφει ένα ταξίδι, έναν πόλεμο και κάποιους ανθρώπους που βρέθηκαν στη δίνη του. Σε διάστημα εκατό και μίας ημερών, από τον Ιανουάριο μέχρι τον Απρίλιο του 2003, προσπάθησα να παρουσιάσω όλα όσα έζησα στη Βαγδάτη.

Σ' ένα τέτοιο ταξίδι ο δημοσιογράφος βρίσκεται συνεχώς σε υπηρεσία. Οι ειδήσεις εμφανίζονται ανά πάσα στιγμή. Ξαφνικά βρίσκει σημαντικές πληροφορίες ή και ιδέες για ένα καινούργιο ρεπορτάζ. Ο αναγνώστης δεν βλέπει παρά το αποτέλεσμα και από τα άρθρα δεν μπορεί να καταλάβει ούτε πώς γράφτηκαν ή τι άφησαν απ' έξω.

Στα δέκα χρόνια που δουλεύω ως δημοσιογράφος σε εμπόλεμες ζώνες ποτέ μου δεν αντιμετώπισα συνθήκες δυσκολότερες από το Ιράκ. Πριν από τον πόλεμο το πρόβλημα ήταν συγκεκριμένο: κανείς δεν έλεγε τίποτα. Οι Ιρακινοί μιλούσαν σιβυλλικά ή μεταχειρίζονταν πομπώδεις τετριμμένες φράσεις, από φόβο μην πουν κάτι που δεν έπρεπε ή μήπως αποκαλύψουν τις σκέψεις τους.

Τι κάνει λοιπόν ο δημοσιογράφος όταν όλοι λένε το ίδιο; Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι όλοι το εννοούν; Ή μήπως ότι δεν το εννοεί κανείς;

Προσπάθησα να κινηθώ ανάμεσα στο τερατώδες ψεύδος και στις μικρές, σιωπηλές αλήθειες. Ο περίπλοκος μηχανισμός καταπίεσης που είχε αναπτύξει το καθεστώς επηρέαζε κι εμάς τους δημοσιογράφους και πολλές φορές διαμόρφωνε αυτά που γράφαμε.

Σιγά σιγά βρεθήκαμε αντιμέτωποι με καινούργιες δυσκολίες, που έπεφταν απ' τον ουρανό, που έσκιζαν τον αέρα, έσκαγαν δίπλα στ' αυτιά μας. Δεν υπήρχε φως, ούτε νερό ούτε ασφάλεια. Όμως κάθε μέρα έπρεπε να στείλουμε τις ανταποκρίσεις μας στις εφημερίδες, κάτω από τη συνεχή και άγρυπνη επιτήρηση των «συνοδών» μας. Ύστερα, μια μέρα οι επιτηρητές εξαφανίστηκαν. Τότε προσπάθησα να δω τι συμβαίνει σ' ένα λαό όταν το φράγμα σπάει. Τι λένε όταν ξαφνικά μπορούν να πουν ό,τι θέλουν.

Οι ανταποκρίσεις μου από τη Βαγδάτη είναι οι δικές μου ανταποκρίσεις, που προέρχονται από τις δικές μου, συχνά ανεπαρκείς, εμπειρίες. Όμως τα γεγονότα μπορεί κανείς να τα ερμηνεύσει με διαφορετικούς τρόπους. Ένας Αιγύπτιος δημοσιογράφος σίγουρα βλέπει τον πόλεμο στο Ιράκ από γωνία διαφορετική από μένα. Ένας Αμερικανός ενδεχομένως αξιολογεί την κατάσταση διαφορετικά και ένας διανοούμενος της *Le Monde* έδωσε βάρος σε άλλα γεγονότα.

Για τον πόλεμο στο Ιράκ δεν υπάρχει αλήθεια, ή μάλλον υπάρχουν εκατομμύρια αληθινές διηγήσεις κι ίσως άλλα τόσα ψέματα. Η δική μου αποστολή ως δημοσιογράφος μέσα σ' αυτό το χάος του πολέμου δεν ήταν να κρίνω, να ματέψω ή ν' αναλύσω. Ήταν να δω, να ρωτήσω και να στείλω ανταποκρίσεις. Το μεγαλύτερό μου πλεονέκτημα ήταν ότι εγώ ήμουν εκεί, τα μάτια μου και τ' αυτιά μου ήταν εκεί.

Όταν πήγα στο Ιράκ, είχα συμφωνήσει με τρεις εφημερίδες, την *Aftenposten* της Νορβηγίας, τη *Dagens Nyheter* της Σουηδίας και την *Politiken* της Δανίας. Μερικές φορές τα άρθρα μου δημοσιεύτηκαν και στη φιλανδική εφημερίδα *Ilta-Sanomat*, στη γερμανική *Der Tagesspiegel*, την ολλανδική *Trouw*, την αυστριακή *Der Standard* και την ελβετική *Tages Anzeiger*, ενώ ταυτόχρονα έκανα ανταποκρίσεις και γι' αρκετούς τηλεοπτικούς σταθμούς.

Τα άρθρα που έστελνα ήταν στιγμαϊές ανταποκρίσεις,

σκόρπιες ματιές στον πόλεμο, γεγονότα που συνέβησαν σε συγκεκριμένες μέρες και ώρες. Κάποια απ' αυτά τα παρουσιάζω σ' όλη τους την έκταση κι άλλα πάλι τα ενσωματώνω σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο. Η δυνατότητα να αιχμαλωτίσει κανείς τον πόλεμο μέσα σ' ένα στιγμιαίο ρεπορτάζ είναι περιορισμένη. Ούτε η βαριά πολιτική ανάλυση μπορεί ν' αποχωριστεί από την τραγωδία να βλέπεις το παιδί σου σκοτωμένο από πύραυλο.

Καμιά ιστορία δεν περιέχει όλη την ιστορία. Είναι μία από τις πολλές ιστορίες και δίνει ένα σπάρραγμα του όλου, τίποτε άλλο. Διαβάστε την ανταπόκριση του Αιγύπτιου, του Αμερικανού ή του Γάλλου. Αλλά πάνω απ' όλα, προσπαθείστε να βρείτε μαρτυρίες των ίδιων των Ιρακινών γι' αυτό τον πόλεμο και για την περίοδο πριν και μετά απ' αυτόν. Συνθέτοντάς τες θα έχουμε μια βάση για την κατανόηση της σημερινής κατάστασης, τώρα που οι επιθέσεις τελείωσαν, αλλά η ειρήνη δεν ήρθε ακόμα.

*Όσνε Σέιερσταντ
Όσλο, 20 Οκτωβρίου*

ΠΡΙΝ

Πρώτα ήρθε το φως. Ταξίδεψε μέχρι τα ματόφυλλα, άγγιξε τον ύπνο σαν χάδι, γλίστρησε μέσα στο όνειρο. Όχι λευκό και δροσερό όπως συνήθως, αλλά χρυσαφένιο.

Με μισόκλειστα μάτια διακρίνω αχνά ένα παράθυρο με μακριές τούλινες κουρτίνες, δυο πολύχρωμες πολυθρόνες, ένα ετοιμόρροπο τραπέζι, τον καθρέφτη και την ντουλάπα. Ένα παζάρι όπου σκιές γυναικών με μακριές μαύρες μαντίλες πλανιούνται μέσα σε σκοτεινά σοκάκια.

Είμαι στη Βαγδάτη!

Έτσι είναι εδώ το πρωινό φως. Μπαίνει σαν τον κλέφτη και κολλάει παντού.

Η επόμενη αποκάλυψη με περιμένει καθώς παραμερίζω τις ανάλαφρες κουρτίνες: ο Τίγρης.

Νιώθω σαν να έχω ξανάρθει εδώ, η θέα είναι θαρρείς παρμένη από το παιδικό μου βιβλίο των θρησκευτικών με τις ιστορίες της Βίβλου. Το ποτάμι να κυλάει σαν φίδι, στις όχθες οι καλαμιές, νησάκια από πρασινάδα λικνίζονται καταμεσής στο ρεύμα, ψηλές φοινικιές καθρεφτίζονται στην επιφάνεια του νερού.

Οι κόρνες των αυτοκινήτων από κάτω συνθέτουν μια κακόφωνη μουσική κλίμακα από υπόκωφα μουγκρητά μέχρι διαπεραστικές στριγκλιές. Μια ουρά αυτοκινήτων σέρνεται κάτω από το μπαλκόνι μου. Ο δρόμος ακολουθεί την όχθη του ποταμού.

Η νύχτα με προστάτεψε. Δώδεκα ώρες για να διασχίσω την έρημο από την πρωτεύουσα της Ιορδανίας μέχρι την

προτεύουσα του Ιράκ. Το σκοτάδι είχε κιόλας απλωθεί όταν φτάσαμε στη Βαγδάτη. Μερικά σκόρπια φώτα του δρόμου έφεγγαν αδύναμα. Στα περίχωρα της πόλης έπρεπε ν' αλλάξουμε αυτοκίνητο, το ιορδανικό τζιπ δεν είχε άδεια να κυκλοφορεί στην πόλη. Χωρίς να το καταλάβουμε περάσαμε το ποτάμι.

Ο Τίγρης και ο Ευφράτης, η αρχή των πάντων. Από δω ξεκίνησε ο Κατακλυσμός, από τη χώρα ανάμεσα στα δύο ποτάμια, τη Μεσοποταμία. Ο Τίγρης είναι άστατο ποτάμι. Αρχαιολογικές ανασκαφές έφεραν στο φως ότι είχε απομείνει από πόλεις που κάποτε είχαν χτιστεί στις όχθες του, κάτω από στρώματα λάσπης. Οι καταστροφές έπλασαν την ιστορία της θείας τιμωρίας – της πλημμύρας που θα έπνιγε όλο τον κόσμο.

Από το νερό της όχθης του Τίγρη ποτίζονταν οι κρεμαστοί κήποι. Ο κήπος της Εδέμ ήταν στο δέλτα του. Όχι πολύ μακριά ήταν χτισμένος ο πύργος της Βαβέλ. Από δω είχαν κληθεί να μετοικήσουν ο Αβραάμ και η Σάρα.

Οι θάμνοι στις όχθες του Τίγρη δεν είναι πια παραδεισένιοι. Η όχθη του είναι ξερή και έρημη. Μοναδικό πράσινο οι φοίνικες, που τα φύλλα τους κουνιούνται νωθρά στην κορφή καφετιών κορμών. Η πόλη παίρνει κι αυτή ένα φαιό χρώμα, το περίγραμμά των σπιτιών σβήνει μέσα στην πυκνή ομίχλη μεταξύ της γης και του ουρανού. Τα όρια της Βαγδάτης με την έρημο χάνονται μακριά στον ορίζοντα.

Όπως και πολλές άλλες πόλεις του κόσμου, έτσι κι η Βαγδάτη: η ιστορία της αρχίζει με το ποτάμι.

«Σ' αυτό τον τόπο θα χτίσω. Εδώ θα έρχονται όλα τα αγαθά της Γης, πάνω στον Τίγρη και τον Ευφράτη, μ' ένα σωρό κανάλια και παραποτάμους. Μόνον αυτός ο τόπος μπορεί να κρατήσει στη ζωή το στρατό μου και το πλήθος των υπηκόων μου», λένε ότι είπε ο αυτοκράτορας Αλ Μαν-

σούρ στα μέσα του 8ου αιώνα. Ήταν καλοκαίρι κι εκείνος περιόδευε στο βασίλειό του. Στο χωριό Κασρ αλ Σαλάμ στρατοπέδευσε, έκανε τη βραδινή του προσευχή κι έπεσε να κοιμηθεί. Εκεί, σύμφωνα με το θρύλο, ο Θεός τον ευλόγησε με τον πιο «γλυκό και ανάλαφρο» ύπνο του κόσμου. Όταν ξύπνησε, αυτό που είδε τον μάγεψε κι έμεινε εκεί. Την πόλη τη σχεδίασε ο ίδιος ο αυτοκράτορας και έδωσε τα χρήματα για να χτιστεί γρήγορα. Έβαλε την πρώτη πέτρα με τα ίδια του τα χέρια λέγοντας: «Χτίστε και ο Θεός μαζί σας!»

Η Βαγδάτη βρίσκεται σ' έναν εμπορικό δρόμο στρατηγικής σημασίας, με την Περσία στα ανατολικά, πλούσιους σιτοβολώνες στο βορρά, τη Συρία και την Αίγυπτο στα δυτικά. Σύμφωνα με την παράδοση, η πόλη ιδρύθηκε για να μεγαλώσει την απόσταση ανάμεσα στους άρχοντες και τους αρχόμενους, να εκφράσει τη θεϊκή λάμψη και το μεγαλείο του αυτοκράτορα και να κρατήσει μακριά το λαό. Στη δυτική όχθη του Τίγρη χτίστηκαν τα ανάκτορα, ενώ οι αγορές και οι συνοικίες στην ανατολική.

Όπως ο Αλ Μανσούρ, έτσι κι εγώ δέχτηκα την ευλογία του «πιο γλυκού και ανάλαφρου» ύπνου, αυτή την πρώτη μου νύχτα στην όχθη του Τίγρη. Στέκομαι και απολαμβάνω το θόρυβο που κάνουν τα σαράβαλα κάτω στο δρόμο. Μια παράξενη αίσθηση ηρεμίας με κυριεύει. Τώρα θ' αρχίσω να ψάχνω. Σε μια χώρα που η καταστροφή πλησιάζει απειλητική.

Κατεβαίνοντας τη σκάλα ακούω φωνές από τη ρεσεψιόν. Διαπεραστικές στριγκλιές σκίζουν τον αέρα. Ένας πίθηκος πετσί και κόκαλο τρέχει σαν παλαβός τσιρίζοντας μέσα σ' ένα κλουβί, ενώ ένα περιστέρι γουργουρίζει και κίτρινα καναρίνια κελαηδούν. Ένα μπιμπερό με γάλα είναι σφηνωμένο ανάμεσα στα κάγκελα του κλουβιού.

Τον καημενούλη, προλαβαίνω να σκεφτώ πριν δυο κυρωμένα χέρια ξεπεταχτούν μέσα από τα κάγκελα, μ' αρπάξουν και δεν λεν να μ' αφήσουν. Ουρλιάζοντας το βάζω στα πόδια. Ο πίθηκος τσιρίζει και μεμιάς γυρνάει στη θέση του.

«Ο Μίνο βουτάει ό,τι βρει, ακόμα και στην τσέπη σου μπορεί να χώσει το χέρι του αν πας πολύ κοντά», λέει ο ρεσεψιονίστ. Κοιτάζω τον Μίνο. Θα έπρεπε να πηδάει από φοινικιά σε φοινικιά, να τρώει φρέσκα βλαστάρια και να γραπώνει μπανάνες από τα δέντρα.

Ο ρεσεψιονίστ βάζει μερικά χαρτονομίσματα στην μπροστινή του τσέπη και πλησιάζει τον Μίνο, που τα βουτάει αμέσως.

«Δες τον τι όμορφα που κλέβει», λέει γελώντας.

Στο εστιατόριο οι νυχτερινοί συνταξιδιώτες μου κάθονται γύρω από το ανατολίτικο πρωινό: ψωμί, ντομάτες, ελιές, μερικά βραστά αυγά και δυνατό τσάι με πολλή ζάχαρη.

«Τίγρης!» αναφωνώ εκστασιασμένη.

«Υπέροχος», λέει η Γιόρουν.

«Μόνο μην τύχει και πεις νερό απ' αυτόν», μουρμουρίζει ο Μπορντ.

Είναι υδρομηχανικός στην Υπηρεσία Βοήθειας της νορβηγικής εκκλησίας. Εκείνος καθαρίζει το νερό, η Γιόρουν οργανώνει τις δουλειές του. Είναι η συντονίστριά του.

«Θα φροντίσουμε να έχουν καθαρό νερό εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπων», λέει ο Μπορντ. Το ποτηράκι του τσαγιού εξαφανίζεται στα τεράστια χέρια του. «Αρκεί να μπορέσουμε να φέρουμε εδώ τον εξοπλισμό μας. Τα περισσότερα μηχανήματα περιμένουν ακόμα στα σύνορα», αναστενάζει.

«Έχεις μαζί σου τη Βίβλο;» ρωτάω. «Μπορείς να μου τη δανείσεις λίγο;»

Η Γιόρουν, που είχε δουλέψει για χρόνια με χριστιανικές οργανώσεις σε προγράμματα άμεσης βοήθειας, με κοιτάζει έντρομη, σαν να την έπιασα επ' αυτοφώρω.

«Όχι, για φαντάσου! Αν είναι δυνατόν, δεν έχω τη Βίβλο», λέει με ύφος απολογητικό και ταυτόχρονα έκπληκτο. «Δεν έχω μαζί μου τη Βίβλο».

Όμως η Γιόρουν θυμάται καλά ότι ο Αβραάμ ζούσε εδώ, στη Μεσοποταμία.

«Και είπεν Κύριος τω Αβραάμ: ἔξελθε εκ της γης σου και εκ της συγγενείας σου και του οίκου του πατρός σου και δεύρο εις την γην, ην αν σοι δείξω. Και ποιήσω σε μέγα και ευλογήσω σε και μεγαλύνω το όνομά σου, και ἔση ευλογημένος».

Ο Μπορντ ήταν αυτός που μ' έφερε στο Ιράκ.

«Ο Αλί θα τα κανονίσει όλα», μου είπε όταν τον πήρα τηλέφωνο, λίγο πριν τα Χριστούγεννα. Η χώρα ήταν σχεδόν κλειστή στους δημοσιογράφους, άλλοι συνάδελφοι περιμέναν μήνες να πάρουν βίζα. Οι στοιβές αιτήσεων από διψασμένους για ειδήσεις δημοσιογράφους ολοένα και μεγάλωναν στις ιρακινές πρεσβείες ανά τον κόσμο. Οι πιο πολλές πετάχτηκαν στο καλάθι των αχρήστων. Ελάχιστοι είχαν καταφέρει να εξασφαλίσουν τη σφραγίδα που άνοιγε τις πύλες του βασιλείου του Σαντάμ Χουσεΐν. Με τη βοήθεια των γνωριμιών του Μπορντ στην Ερυθρά Ημισέληνο και του Αλί, του ντόπιου γραμματέα της Υπηρεσίας Βοήθειας της εκκλησίας, μου δόθηκε άδεια εισόδου στη χώρα σε χρόνο ρεκόρ. Μια από τις πιο κρύες μέρες του Γενάρη, λίγο μετά την Πρωτοχρονιά, πήραμε την πτήση για Ιορδανία.

Στην ιρακινή πρεσβεία του Αμμάν υποσχέθηκα να δηλωθώ στην Ασφάλεια αμέσως μόλις θα έφτανα στη Βαγδάτη. Όμως σήμερα είναι Παρασκευή.

«Είναι τα πάντα κλειστά», διαβεβαιώνει ο Αλί. «Θα πας αύριο».

Είναι η τελευταία μέρα ελευθερίας. Η Γιόρουν κι εγώ θέλουμε να δούμε την πόλη. Ο Μπορντ προτιμά να ανανεώσει τη συνδρομή του στο τένις κλαμπ της Βαγδάτης, ακριβώς απέναντι στο ξενοδοχείο «Πάλεσταϊν». Το τένις βοηθάει να καλμάρουν, έστω και για λίγο, τα τεντωμένα νεύρα από την απελπιστικά αργοκίνητη γραφειοκρατία του Ιράκ, μας λέει.

Μαζί με τον Αλί, η Γιόρουν κι εγώ πηγαίνουμε στην αγορά βιβλίων, το παζάρι της Παρασκευής. Αφήνουμε την όχθη του Τίγρη και γινόμαστε ένα με το κυκλοφορικό χάος. Τριγύρω μας αυτοκίνητα αγκομαχούν και φρενάρουν, σταματούν και συνεχίζουν με δυσκολία. Όπως όλα τ' άλλα, έτσι και το δικό μας είναι γεμάτο μπαλώματα. Λόγω έλλειψης ανταλλακτικών —μια από τις συνέπειες του εμπόργκο των Ηνωμένων Εθνών— ένα σωρό αυτοκίνητα καταθέτουν τα όπλα καθημερινά στη μέση του δρόμου και οι οδηγοί αναγκάζονται να τα σπρώξουν ή να τ' αφήσουν κάπου στην άκρη. Καμιά φορά βλέπουμε και κανένα μαύρο αμάξιωμα γιαπωνέζικο ή γερμανικό, ολοκαίνουργιο, όχημα της άρχουσας τάξης. Μοιάζουν με αστραφτερά τέρατα ανάμεσα στις σακαράκες. Ποτέ δεν έτυχε να ξαναδώ τόσο πολλά αμερικάνικα αυτοκίνητα σε τόσο κακή κατάσταση. Σαραβαλιασμένες Κάντιλακ, μισοδιαλυμένες Μπιούικ, ξεθωριασμένες Σεβρολέτ. Λάφυρα από το Κουβέιτ τα περισσότερα. Στις πλούσιες συνοικίες του Κουβέιτ, μετά την υποχώρηση του ιρακινού στρατού το Φεβρουάριο του 1991, δεν είχαν απομείνει παρά ελάχιστα.

Η πόλη όπου διαδραματίζονται πολλές ιστορίες από τις *Χίλιες και μία νύχτες* μοιάζει με οποιαδήποτε μεγαλούπολη στη Μέση Ανατολή, γεμάτη φασαρία, κίνηση και εξατμίσεις. Την εποχή που γράφτηκαν ο *Σεβάχ* ο θαλασσινός

και Ο Αλή-Μπαμπά και οι σαράντα κλέφτες η Βαγδάτη περιστοιχιζόταν από ψηλά τείχη. Η ιστορική προσωπικότητα που αναφέρεται τις περισσότερες φορές στο έργο αυτό είναι ο Χαρούν αλ Ρασίντ, ο χαλίφης όλου του ισλαμικού κόσμου, που συχνά φέρεται να τριγυρνά στην πόλη μεταμφιεσμένος για να δει τι γίνεται. «Ανυπομονησία και αιϋπνία τάραζαν την ψυχή του, δεν άντεχε να κάθεται άπραγος».

Ο Χαρούν, λένε, έκανε την πόλη πολιτιστικό κέντρο ολόκληρου του αραβικού κόσμου γύρω στο 800, και ήταν ξακουστός για τα αμύθητα δώρα του σε ποιητές, ζωγράφους, γλύπτες ή επιστήμονες, όταν δημιουργούσαν κάτι της αρεσκείας του. Ο ίδιος, κι αργότερα οι διάδοχοί του, αφιέρωσαν μια μέρα της εβδομάδας σε θρησκευτικές και πνευματικές συζητήσεις και πολλά μεγάλα λογοτεχνικά έργα της εποχής μεταφράστηκαν στα αραβικά. Η Βαγδάτη ήταν η πρωτεύουσα μιας αυτοκρατορίας που εκτεινόταν από τη Βόρεια Αφρική μέχρι σχεδόν την Ινδία.

Εμφύλιες διαμάχες αποδυνάμωσαν βαθμιαία το τεράστιο εκείνο κράτος. Η έδρα του μουσουλμανικού κόσμου μεταφέρθηκε στο Κάιρο. Στη Βαγδάτη εισέβαλαν οι Τούρκοι, κι ύστερα την κατέκτησαν οι Μογγόλοι. Εκατοντάδες χιλιάδες κάτοικοι σφαγιάστηκαν. Οι κήποι ξεράθηκαν, τα παλάτια λεηλατήθηκαν, τα έργα τέχνης καταστράφηκαν και τα βιβλία κάηκαν.

Οι τελευταίοι κατακτητές ήταν οι Βρετανοί, που πήραν την πόλη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1917. Οι ηγέτες της νέας αυτής αποικίας σχεδίασαν τα όρια του κράτους, το ονόμασαν Ιράκ και διόρισαν ένα φιλοβρετανό βασιλιά, που το ανακήρυξε ανεξάρτητο το 1932.

Ελάχιστοι έχουν απομείνει να θυμίζουν την παλιά Βαγδάτη. Οι Ιρακινοί ηγέτες που διαδέχτηκαν τους Βρετανούς βιάζονταν να εκσυγχρονίσουν την πόλη, κάτι που

οδήγησε στην εξαφάνιση όλων των παλιών δρόμων και συνοικιών. Μολονότι οι κυβερνήσεις στο Ιράκ άλλαξαν καθώς η χώρα πήγαινε από επανάσταση σε πραξικόπημα, ο εκσυγχρονισμός της πρωτεύουσας συνεχιζόταν. Όλα σχεδόν τα κτήρια χρονολογούνται από τον 20ό αιώνα. Τα θρυλικά παλάτια και τα στενά σοκάκια έγιναν πολυώροφες πολυκατοικίες με καφέ, κίτρινα ή γκριζα τούβλα. Θυμίζουν τα άχρωμα και άψυχα τοιμεντένια κουτιά στις πόλεις της Σοβιετικής Ένωσης, αλλά μικρότερα. Τα γραφικά δρομάκια μετατράπηκαν σε φαρδιές λεωφόρους. Γύρω από τα παλάτια και τα δημόσια κτήρια φυτεύτηκαν δέντρα, αλλά τα πεζοδρόμια είναι όλο λακούβες και γεμάτα κόσμο.

Αν και υπάρχει πολύς κόσμος στους δρόμους αυτό το πρωινό της Παρασκευής, κανείς δεν βιάζεται, κάποιοι κάνουν τη βόλτα τους, άλλοι σπρώχνουν λασπωμένα κάρα ή κουβαλάνε βαριά σακιά, ενώ μερικοί λικνίζονται κάτω από το βάρος του φορτίου τους. Στα πεζοδρόμια, τ' ανοιχτά μαγαζιά και τα καφενεία δίνουν την εντύπωση ξενοιασίας και άνεσης. Με την πρώτη ματιά δεν διακρίνεις το φόβο που απλώνεται παντού σαν μαύρο σύννεφο.

Αν κάτι έχει απομείνει από το πνεύμα της παλιάς Βαγδάτης είναι τα παζάρια. Όμως κι αυτά είναι θλιβερή ανάμνηση της ακτινοβολίας του παρελθόντος, τότε που η πόλη άκμαζε ως πνευματικό κέντρο.

Το παζάρι των βιβλίων, για παράδειγμα, δεν είναι παρά ένα συνονθύλευμα παλιών βιβλίων κάθε λογής, που απλώνεται σ' ένα πλήθος σοκάκια σε μια παλιά συνοικία της πόλης. Άλλοτε γεμάτη κίνηση, δεν είναι πια παρά μια σειρά από ετοιμόρροπα σπίτια που ελάχιστα θυμίζουν τις παλιές δόξες. Τα βιβλία είναι αραδιασμένα σε τραπεζάκια, χαλάκια ή ακόμα και καταγής. Κανείς δεν διαλαλεί τηνπραμάτεια του, οι πωλητές νιώθουν άβολα κοιτώντας τα

βιβλία, που θα προτιμούσαν να τα έχουν στα ράφια του σπιτιού τους, αλλά δέκα χρόνια πόλεμοι και εμπόργκο τους ανάγκασαν να τα πουλήσουν. Παλιά έργα της κλασικής αραβικής λογοτεχνίας, τα άπαντα του Σαρτρ, τα θεατρικά έργα του Σαίξπηρ. Πίνω ένα φλιτζάνι γλυκό τσάι κι αγοράζω τις *Χίλιες και μία νύχτες* και το *By Desert Ways to Baghdad*. Στο χώμα, βουτηγμένα στη σκόνη, βρίσκω και τα *Αραβικά ημερολόγια* της Γερτρούδης Μπελ. Έχω υποσχεθεί στον Αλί να μη μιλήσω σε κανέναν, τουλάχιστον να μην πω κάτι «που μπορεί να παρεξηγηθεί». Σήμερα με προσέχει εκείνος, πριν με παραλάβουν τα τσακάλια του υπουργείου Ενημέρωσης.

«Δεν έχεις δηλωθεί ακόμα, είσαι σχεδόν παράνομη, καλύτερα να μην έχεις φασαρίες», μου εξηγεί. Εγώ δεν ρωτάω τίποτε άλλο, παρά μόνο για τα βιβλία που τα τρώει η σκόνη. Κανείς δεν μπορεί να μου απαγορέψει να κοιτάζω τον κόσμο ή να προσπαθώ να μαντέψω.

Σιγά σιγά οι πελάτες εγκαταλείπουν την αγορά. Είναι μεσημέρι. Ο Αλί μας πηγαίνει σ' ένα εστιατόριο μέσα σ' έναν κήπο με λουλούδια και φοινικίες. Σε μια μικρή στέρνα στριφογυρίζουν ψάρια. Μας λένε να διαλέξουμε κι εμείς διαλέγουμε το πιο παχύ. Το ψάρι αστράφτει στο μεσημεριάτικο ήλιο. Μια τελευταία βόλτα στη στέρνα, ένα δίχτυ, ένα μαχαίρι και ο μάγειρας έτοιμος να το καθαρίσει, να το κόψει φιλέτα, να το πασπαλίσει με πιπέρι και να το ψήσει στη σχάρα. Καθώς παρακολουθούμε τις γρήγορες στροφές του μαχαιριού, έρχονται η σαλάτα, η σκορδαλιά, η ψητή μελιτζάνα, το άσπρο τυρί και φρεσκοψημένο ψωμί. Τρώμε με τα χέρια, βουτάμε το ψωμί στις πιατέλες. Μας φέρνουν κι άλλο ψωμί, κατευθείαν από το φούρνο.

Αρραία και πού λέμε καμιά κουβέντα. Δυσκολευόμαστε να μιλήσουμε με τον Αλί. Ή μάλλον εκείνος δυσκολεύεται να μας μιλήσει.